बालविकास कार्यक्रमले कक्षा एकको सिकाइमा पारेको प्रभाव

शिक्षाशास्त्र सङ्काय, स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्ष, पाठ्यक्रम तथा
मूल्याङ्कन मूल विषयको आंशिक आवश्यकता
पूरा गर्नको लागि प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधकर्ता
चन्द्रप्रसाद बराल
त्रि. वि. दर्ता नं. :-९-१-९-४६६-९८
सिम्बोल नं. : २८००१२-२०६५

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
शिक्षाशास्त्र संकाय केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर, काठमाडौँ
२०७०

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग

पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विभाग

सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग, कीर्तिपुर, स्नातकोत्तर तह, दोस्रो वर्ष, पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विशिष्टीकरण विषयका छात्र चन्द्रप्रसाद बरालले **बालविकास कार्यक्रमले कक्षा एकको सिकाइमा पारेको प्रभाव** शीर्षकमा शोधप्रतिवेदन लेखन कार्य मेरो निर्देशनमा पूरा गर्नुभएकोले आवश्यक मूल्याङ्कनको लागि सिफरिस गर्दछु ।

मिति : ७ अगस्त २०१३

....

स्वयंप्रकाश ज.ब.रा.

(शोध निर्देशक)

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग

पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विभाग

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग, कीर्तिपुर, स्नातकोत्तर तह, दोस्रो वर्ष, पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विशिष्टीकरण विषयका छात्र चन्द्रप्रसाद बरालले **बालविकास कार्यक्रमले कक्षा एकको सिकाइमा पारेको प्रभाव** शीर्षकको शोधप्रतिवेदन तयार गरी आवश्यक मूल्याङ्कन गर्न स्वीकृतिको लागि सिफारिसका साथ यस समितिमा पेश गर्नु भएकोमा स्वीकृति गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति **हस्ताक्षर**

१. प्रा. स्वयं प्रकाश ज.ब.रा.
(विभागीय प्रमुख र शोधनिर्देशक) ....

२. उप–प्रा. किरणराम रञ्जितकार ....

३. प्रा. कुलनरसिंह श्रेष्ठ
बाह्य परीक्षक
....

मिति : १४ अगस्त २०१३

कृतज्ञताज्ञापन

प्रस्तुत **बालविकास कार्यक्रमले कक्षा एकको सिकाइमा पारेको प्रभाव** शीर्षकको शोधपत्र मैले त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विषयको ५९८ पाठ्यांशको प्रयोजनको लागि तयार गरेको छु ।

अनुसन्धान कार्य आफैमा जटिल छ, त्यसमा पनि अरुको सरसल्लाह सुझाव बिना यसलाई सम्पन्न गर्न सकिँदैन । त्यसैले प्रस्तुत शोधपत्र मैले श्रद्धेय गुरु प्रा. स्वयंप्रकाश ज.ब.रा.ज्यूको निर्देशनमा तयार गरेको हो । उहाँको आफ्नो कार्यव्यस्तताका बावजुद पनि मेरो लेखनकार्यमा मलाई निरन्तर सहयोग, सल्लाह, सुझाव तथा सारगर्भित निर्देशन दिनु भएकोले म उहाँप्रति श्रद्धापूर्वक हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु ।

जीवनका हरेक पाइलामा आइपरेका अप्ठ्यारा परिस्थिति चुनौतीहरुसँग जुध्दै शिक्षाको ज्योति बाल्नमा उत्प्रेरणा प्रदान गर्नुहुने मेरा पूज्य पिता मेदिनी बराल र ममतामयी माता टेकमाया बराल र दाजु भाउजू पुष्कार बराल, बीना बराल र जनार्दन बराल, तारा बरालप्रति म आजीवन ऋणी रहनेछु । त्यस्तै मेरो प्रगति सदासाथ र उत्प्रेरणा दिनुहुने जीवन सङ्गिनी शान्ता बराल र मेरो शोधकार्यलाई पूरा गर्नमा हरपल सहयोग गर्ने प्यारी भाञ्जी सविना रेग्मीलाई र छोरो अमित बराललाई पनि धेरै धेरै धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

मेरो शोधकार्यमा प्रत्यक्ष तथा अप्रत्यक्ष सहयोग प्रदान गर्नुहुने मेरा सहपाठी मित्रहरुमा राजु खनियाँ, शेखर गौतम, भरत शर्मालगायत अन्य सम्पूर्ण साथीहरुप्रति खुशी व्यक्त गर्दछु साथै विशेष सहयोगीका रुपमा बालविकास केन्द्रकी सहयोगी कार्यकर्ता भावना हमाललाई धन्यवाद दिन चाहन्छु । अध्ययनसँग सम्बन्धित सान्दर्भिक पुस्तक तथा शोधप्रतिवेदनहरु उपलब्ध गराइदिने त्रि.वि. केन्द्रीय पुस्तकालय, सी.आर.सी. पुस्तकालयप्रति पनि आभार प्रकट गर्दछु ।

शोधपत्रका क्रममा आवश्यक सूचना उपलब्ध गराई सहयोग पुऱ्याउनुहुने पालुङ, मकवानपुर स्थित मत्स्यनारायण मा.वि, जनकल्याण उच्च मा.वि. र घाटदेवी नि.मा.वि., सरस्वती नि.मा.वि. अन्तर्गत छनोटमा परेका विद्यार्थी, शिक्षक, प्र.अ., र सहयोगी कार्यकर्ताहरुमा हृदयदेखि नै धन्यवाद ज्ञापन गर्न चाहन्छु । साथै कम्प्युटर टाइप गर्ने श्यामभक्त नापित र सेटिङ् मिलाइदिने कीर्तिपुर स्थित एकेडेमिक कम्प्युटर लिङ्कलाई पनि हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

चन्द्रप्रसाद बराल

शोधसार

यो अध्ययन **बालविकास कार्यक्रमले कक्षा एकको सिकाइमा पारेको प्रभाव** शीर्षकमा गरिएको थियो । यसको मूल उद्देश्य बालविकास कार्यक्रमले विद्यालयीय सिकाइमा पारेको प्रभाव पहिचान गर्नु र बालविकास शिक्षाका सकारात्मक पक्षहरु पत्ता लगाउनु रहेको थियो । यस अध्ययनका लागि मकवानपुर जिल्लाको जनकल्याण उच्च माध्यमिक विद्यालय स्रोत केन्द्रअन्तर्गत श्री सरस्वती नि.मा.वि., श्री जनकल्याण उच्च मा.वि., घाटदेवी नि.मा.वि. र श्री मत्स्यनारायण मा.वि.लाई अध्ययन केन्द्र छनोट गरिएको थियो । तिनै विद्यालयमा पढ्ने जम्मा ३० जना बालबालिकामा अध्ययन गरिएको थियो । ३० जनामध्ये १५ जना बालविकास केन्द्रबाट आएका र १५ जना बालविकास केन्द्र नगई सिधै एक कक्षामा आई विद्यालयीय शिक्षा लिएकाहरुमा समान कठिनाइस्तरका प्रश्न बनाई सोधेर प्राप्ताङ्कका आधारमा साथै प्रत्यक्ष अवलोकनबाट देखिएका व्यवहारका आधारमा बालविकास शिक्षाको प्रभाव पत्ता लगाई अन्तिम निष्कर्षमा पुगिएको थियो । टी–परीक्षणका माध्यमबाट बालविकास केन्द्र नगई आएकाहरुको भन्दा बालविकास केन्द्र गएर आएकाहरुको सिकाइमा राम्रो प्रभाव छ भन्ने निष्कर्षमा पुगिएको थियो ।

छनोटमा परेका बालबालिकालाई सर्वप्रथम नेपाली र अङ्ग्रेजी भाषा सम्बन्धी समान कठिनाइ स्तरका समस्या वा प्रश्नहरु सोधी उनीहरुले गरेको समाधानलाई अङ्कन गरेर प्राप्त प्राप्ताङ्कका आधारमा टी–परीक्षण गरी बालविकास शिक्षाको प्रभावकारिता पत्ता लगाइएको थियो । त्यस्तै सामाजिक अवस्थाको अध्ययन गर्न सामाजिकीकरणका प्रक्रियाहरु अभिवादन, विदाइ, बालगीत र कथा प्रस्तुत गर्ने प्रक्रिया, शिक्षकले बताएका कुराहरु सुन्ने गतिविधि आदिको प्रत्यक्ष अवलोकन गरिएको थियो । त्यस्तै गणित र विज्ञानसँग सम्बन्धित समस्याहरु दिई उक्त समस्या समाधानका आधारमा प्राप्त प्राप्ताङ्कलाई पनि व्याख्या विश्लेषण गरी निष्कर्षमा पुगिएको छ । समग्रतामा सबै पक्षबाट बालविकास शिक्षा विद्यालयीय शिक्षाका लागि प्रभावकारी भएको निष्कर्षमा पुगिएको छ । बालविकास केन्द्का गतिविधिहरु र विद्यालयीय शिक्षाका गतिविधिहरुमा भएको अन्तरसम्बन्ध पनि खोजिएको थियो । जसका आधारमा बालविकास केन्द्र पनि विद्यालयकै अभिन्न अङ्ग जस्तै भएको पाइएको पाइन्छ ।

विषयसूची

सिफारिस पत्र i

स्वीकृति पत्र ii

कृतज्ञताज्ञापन iii

शोधसार iv

विषयसूची v

तालिका सूची vii

अध्याय एक : परिचय

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि १

१.१.१ बाल विकास शिक्षाको ऐतिहासिक सन्दर्भ १

१.१.२ नेपालमा बाल विकास शिक्षा सम्बन्धी भएका प्रयासहरु २

१.२ समस्याको कथन ३

१.३ अनुसन्धान प्रश्न ४

१.४ अध्ययनको औचित्य ५

१.५ अध्ययनको उद्देश्य ६

१.६ परिकल्पना ६

१.७ अध्ययनको सीमाङ्कन ६

अध्याय दुई : पूर्व साहित्यको समीक्षा

२.१ बालशिक्षाको विश्वव्यापी परिवेश ८

२.२ नीतिगत साहित्यको समीक्षा ११

२.३ बाल विकास शिक्षाका प्रवधानहरु १३

२.४ सम्बन्धित अध्ययनको समीक्षा १५

अध्याय तीन : अध्ययन विधि

३.१	अध्ययनको ढाँचा	१८
३.२.	अध्ययनको जनसङ्ख्या	१८
३.३	तथ्याङ्कका स्रोतहरु	१९
३.४	तथ्याङ्क सङ्कलन बिधि	१९
३.५	साधनको वैधता निर्धारण	२०
३.६	तथ्याङ्क विश्लेषण र व्याख्या विधि	२०

अध्याय चार : प्राप्त सूचनाहरुको विश्लेषण तथा व्याख्या

४.१	शिक्षण सिकाइको अवस्था	२२
	४.१.१ दिएका समस्याको समाधानको अवस्था	२३
	४.१.३ स्थलगत अध्ययनबाट प्राप्त सूचनाहरु	२९
४.२	एक कक्षामा आएका विद्यार्थीहरु पहिले गएको बालविकासकेन्द्रमा भएको सिकाइका गतिविधिहरुको संक्षिप्त विवरण	३५
४.३	बालविकासकेन्द्र र विद्यालयको सहकार्यको अवस्था	३७

अध्याय पाँच : प्राप्ति, निष्कर्ष र सुझाव

५.१	प्राप्ति	३९
	५.१.१ भाषिक र गणितीय सिकाइ क्षेत्रको अवस्था	४०
	५.१.२ सामाजिकिकरणसंग सम्बन्धित सिकाइ क्षेत्रको अवस्था	४१
५.२	निष्कर्ष	४२
५.३	सुझाव	४३

सन्दर्भग्रन्थ सूची		४४
अनुसुची–१	नेपाली सम्बन्धी प्रश्न	४६
अनुसुची–२	विज्ञान र वातावरण सम्बन्धी प्रश्न	४७
अनुसुची–३	गणित सम्बन्धी प्रश्न	४८
अनुसुची–४	अङ्ग्रेजी सम्बन्धी प्रश्न	४९
अनुसुची–५	प्र.अ. सहयोगी कार्यकर्तासँगको छलफलमा सोधिएको प्रश्नावली	५०

अनुसुची–६	लिखित परीक्षाबाट प्राप्ताङ्क	५३
अनुसुची–७	बालविकास केन्द्रबाट आएकाहरु	५४
अनुसुची–८	बालविकास केन्द्र नगई एक कक्षामा आएकाहरु	५५
अनुसुची–९	मध्यक र स्तरीय भिन्नता	५६
अनुसुची–१०	सामाजिकीकरणका प्रक्रिया	५८
अनुसुची–११	गणित र विज्ञान विषयको समस्या समाधान गर्नेहरु	५९

तालिका सूची

तालिका ४.१ : समस्या समाधान गर्नेको सङ्ख्या र नामावली २८

तालिका ४.२ : सामाजिकीकरणसँग सम्बन्धित गतिविधिहरुको विवरण ३०

तालिका ४.३ : गणित र विज्ञान प्रश्नहरु समाधान गर्नेहरुको अवस्था ३३